

Іванченко Г. В.

*кандидат економічних наук,
старший викладач кафедри менеджменту та адміністрування
Вінницького торговельно-економічного інституту
Київського національного торговельно-економічного університету*

Ivanchenko G. V.

*PhD, Assistant Professor of Management and Administration
Vinnytsia Trade and Economic Institute of
Kyiv National University of Trade and Economics*

ОЦІНКА ОЧІКУВАНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ КЛАСТЕРА ЯК ОСНОВА ДЛЯ ПРИЙНЯТТЯ РІШЕНЬ ЩОДО КЛАСТЕРОУТВОРЕННЯ

EVALUATION EXPECTED EFFICIENCY CLUSTER AS A BASIS FOR DECISIONS ABOUT ITS FORMATION

Анотація. Оцінка ефективності діяльності кластера дає змогу визначити можливості та переваги кластеризації. Досягнення цієї мети можливе на основі здійснення комплексної та об'єктивної оцінки ефективності всіх учасників об'єднання. На основі вивчення робіт вітчизняних і зарубіжних учених запропоновано комплексний підхід до оцінки кластера. Розрахунок запропонованих показників дає змогу визначити ефективність кластерної діяльності як на рівні окремого учасника об'єднання, так і на рівні кластера загалом.

Ключові слова: кластер, ефективність кластера, оцінка, комплексний підхід, кластеризація, учасники кластера, показники ефективності.

Вступ та постановка проблеми. Серед багатьох форм організації ведення бізнесу позитивно себе зарекомендували кластери, які сприяють розвитку підприємств і регіонів, залученню інвестицій, що дає змогу підприємствам-учасникам успішно конкурувати на ринку та відновлювати довіру між урядом і бізнесом. У результаті застосування кластерної форми співробітництва можуть вигравати економіка, соціальна сфера, політика тощо.

Формування синергетичного ефекту всередині кластеру дає змогу забезпечити розвиток інновацій та привабити інвестиції для реалізації проєктів, винаходів. Тісний зв'язок, що виникає між учасниками кластера, наукою та виробництвом, органами влади та бізнесом сприяє розвитку інфраструктури інноваційної діяльності всередині об'єднання, посилює конкурентоспроможність кожного учасника.

Оцінка доцільності входження підприємства в кластер та ефективності його функціонування викликає значний інтерес у сучасній економічній науці, при цьому також виникає проблема оцінювання ефективності кластерного утворення в цілому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам формування, функціонування, розвитку та оцінки діяльності кластера присвячено праці вітчизняних і зарубіжних економістів: Білеги О.В., Варналія З.С., Гімпель В.В., Єрмакової О.А., Пічугіної М.А., Рутка Д.Ф., Скопенка Н.С., Ягуткіна С.М. та ін. Разом із тим недостатньо напрацьований методологічний апарат, маловивчені оцінки ефективності кластера, не визначено специфічні показники, які відображають ефективність кожного учасника та об'єднання загалом.

Метою даної роботи є поглиблення теоретичних та методичних підходів до оцінки ефективності кластера в регіоні.

Результати дослідження. Науковці пропонують здійснювати оцінку ефективності кластерів у залежності від об'єкту дослідження і виокремлюють: узагальнюючі

показники діяльності кластеру (збільшення зайнятості, кількості підприємств, зростання обсягів виробництва продукції, її експорту та ін.); показники впливу кластеру на розвиток території чи галузі (зростання заробітної плати, зростання обсягів податкових надходжень до бюджетів різних рівнів тощо); показники стану підприємства, який є елементом кластеру (обсяг реалізованої продукції, прибуток, рентабельність); показники мотивації учасників кластера (доступність отримання додаткових позик та кредитів, зниження ризиків операцій та ін.); показники ефективності використання певних наявних видів ресурсів (матеріаловіддача, фондівіддача, продуктивність праці тощо); показники системного впливу кластера на розвиток господарських відносин та зв'язків (кількість спільних проєктів, упровадження в діяльність кластеру спільних розробок, спільна маркетингова кампанія тощо).

Варналій З. зазначає, що визначити максимально об'єктивну оцінку ефективності можна лише за умов комплексного використання сукупності взаємопов'язаних і узгоджених критеріїв [2, с. 134]. Критеріями оцінки діяльності кластера виступають економічні та соціальні показники розвитку, які можуть бути визначені за кількісними та якісними параметрами як суб'єктів, що входять до складу кластера, так і регіону в цілому.

На думку Гімпель В., здійснювати оцінку еколого-економічної активності кластерного формування доцільно на основі аналізу соціальних, економічних, екологічних та еколого-економічних показників діяльності кластеру. Запропонована методика забезпечує можливість отримати результуючі показники діяльності як окремих підприємств, так і кластера в цілому [3, с. 11]. Результати оцінки в даному випадку визначають інтенсивність змін у діяльності учасників, що можуть виступати як загальна активність кластера.

Єрмакова О. пропонує здійснювати комплексну оцінку ефективності функціонування кластерів у регіоні

на основі ефектів, що створюються в рамках кластеру, а саме: ефектів від спільного впровадження інновацій, застосування аутсорсингу, розподілу ризиків між учасниками кластеру, спільного використання інфраструктури, зниження транзакційних витрат, створення єдиної товарно-розподільчої бази за кожним видом вантажопотоку [4, с. 127]. Таким чином, найбільший економічний ефект забезпечує спільне впровадження інновацій у кластері, а також спільне використання інфраструктури та розподіл ризиків між учасниками кластеру.

Для забезпечення конкурентоспроможності підприємств регіону та підвищення інвестиційної привабливості необхідно провести оцінку ефективності, що залежить від ефективності взаємозв'язків між підприємствами в процесі інноваційної діяльності. Оскільки підприємства, що входять до складу кластера, мають можливість спільно використовувати ресурси регіону, то варто розглянути критерії, запропоновані Ягуткіним С. [8, с. 224]. Оцінка ефективності діяльності кластера визначається як результат інтегрального поєднання економічних показників, визначених на основі різних класифікаційних підходів, до критеріїв оцінювання соціально-економічних цінностей, якісних та кількісних параметрів, факторів екстенсивного та інтенсивного розвитку виробництва тощо.

Обов'язковою умовою при оцінці ефективності діяльності економічних кластерів, на думку Пічугіної М., є врахування інтересів учасників мікро-, мезо- та макrorівня [5]. І саме досягнення зацікавленими сторонами поставлених цілей завдяки отриманню економічним кластером відповідних результатів буде мірилом ефективності його функціонування. Автор виділяє такі рівні оцінки ефективності інноваційного кластеру: центральні/регіональні органи влади, центр кластеру, підприємства – учасники кластеру.

Наголосимо, що загальна ефективність не є найважливішою характеристикою, яка враховується під час визначення доцільності входження до кластера. Якщо кожен з учасників не буде переконаний у власній вигоді та в справедливості розподілу загального ефекту, то створення кластера не відбудеться, а якщо й відбудеться, то його функціонування не буде довготривалим через незадоволення інтересів учасників. Зрозуміло, що ніхто з учасників кластера не буде діяти на користь збереження і підтримки економічних відносин на шкоду власним потребам і доходам.

До складу кластеру входять підприємства та організації, спектр діяльності яких досить широкий, що викликає труднощі під час оцінки ефективності кластерного утворення, тому оцінка ефективності кластеру має базуватися на комплексному підході, що враховуватиме максимальну кількість ефектів від кластеризації для кожного учасника об'єднання.

Варто врахувати, що основною метою створення кластерів є активізація інноваційної спрямованості регіону. Якщо ж ця мета не досягнута, то кластерний проект не можна вважати ефективним, навіть якщо кожен з учасників формування отримав певні переваги від спільної діяльності. Однак наведені показники, на нашу думку, необхідно визначати в динаміці як для окремого учасника кластерного утворення, так і для об'єднання загалом. Використання даного підходу дасть змогу всім учасникам кластера аналізувати ефективність своєї діяльності в його рамках, визначати чинники, що мають вплив на результати господарювання, прогнозувати їх зміни. Застосування даного підходу на регіональному рівні дасть змогу оцінити ефективність

інноваційної діяльності, визначити напрями та розробити механізми активізації інноваційної діяльності в регіоні на основі партнерських відносин.

Скопенко Н. для оцінки ефективності кластерних структур пропонує використання системи показників, що відображають реалізацію тих аспектів інтеграції, які зумовлюють економічну ефективність взаємодії суб'єктів господарювання в об'єднанні [7, с. 193]. Автор рекомендує визначати такі показники, як економічна доцільність, технологічна, економічна, фінансова, організаційна, соціальна та інституціональна результативність, ефективність продажів та інтеграційної взаємодії в маркетингу, показники інноваційності, якості, податкового навантаження та екологічності.

На нашу думку, запропонована Рутко Д. система показників дасть змогу максимально точно і всебічно оцінити ефективність створення кластерного об'єднання. Експрес-аналіз результативності функціонування кластерної структури на предмет практичної реалізації зазначених критеріїв може бути здійснений із застосуванням моделі бальних оцінок [6, с. 419].

Із метою здійснення ґрунтовної оцінки ефективності кластера пропонуємо комплексний підхід, що базується на оцінці ефективності кластера в цілому, оцінці ефективності учасників та оцінці рівня розвитку регіону після формування кластера (рис. 1).

Перелік критеріїв оцінки результативності кластерних структур у роботах вітчизняних і закордонних учених у цілому сформований. Однак в силу різноплановості запропонованих критеріїв є можливою їхня оцінка за допомогою універсальної методики. Оцінку ефективності учасників кластера в ході його формування доцільно здійснювати на основі визначення зміни показників економічного розвитку. Для кожного окремого учасника кластера ефективність від такої кооперації визначається по-різному. Зокрема, що стосується підприємств, які є ядром кластера, то формами прояву економічної ефективності є різноманітні економічні ефекти: підвищення якості продукції, зниження собівартості, матеріаломісткості, фондомісткості, трудомісткості виробництва, зростання продуктивності праці, збільшення прибутку тощо.

Вважаємо за доцільне підкреслити практичну цінність даного підходу, користувачами якого могли б стати такі зацікавлені сторони, як інвестори, фінансово-кредитні установи. Дана методика може бути застосована при розробці регіональної політики конкурентоздатності та державних програм розвитку регіону. Основні показники визначення ефективності учасників кластера наведені в табл. 1.

Оцінка ефективності кластера базується на системі показників, які використовуються на макrorівні (кількість створених нових робочих місць, рівень скорочення виплат із безробіття, наповнення бюджету (учасниками кластера), обсяг залучених іноземних інвестицій, кількість отриманих нових проектів, зміна інноваційного

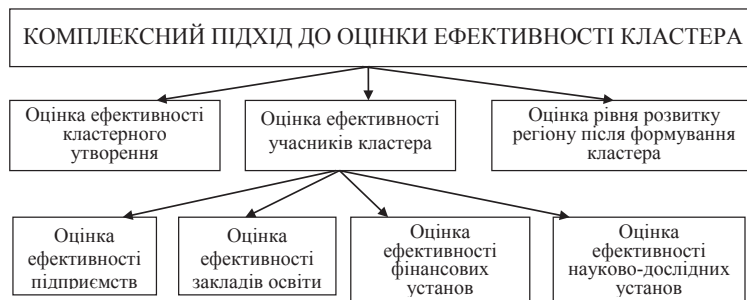

Рис. 1. Комплексний підхід до оцінки ефективності кластера

Джерело: запропоновано автором

потенціалу регіону (держави) й обсягу експорту та ін.), на рівні регіону (показники, що відображають зниження соціальної напруженості, вирішення питань екологічної безпеки або поліпшення інфраструктури та ін.), на рівні конкретного підприємства – учасника кластера (рентабельність виробництва, обсяг продажу, рівень витрат, продуктивність праці, матеріаломісткість, фондомісткість, трудомісткість продукції та ін.), на рівні науково-дослідних установ (рейтинг наукової установи, результативності наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності, індекс цитування, обсяг виконаних НДР та ін.) та закладів освіти (частка додаткових освітніх програм (у т. ч. авторських) у навчальних програмах закладів, частка навчальних дисциплін профільного характеру на випускних класах (курсах) у навчальних планах, частка учнів (студентів, здобувачів) – переможців олімпіад різних рівнів у їх загальній чисельності, кількість захищених докторських та кандидатських дисертацій та ін.).

Висновки. Визначення ефективності кластера має базуватися на комплексному підході, що враховує максимальну кількість переваг від кластеризації для кожного учасника об'єднання, оцінювання показників, які використовуються на рівні держави, регіону, конкретного підприємства – учасника кластера, агентства національного розвитку, банківських та небанківських фінансових установ, компаній, науково-дослідних установ, закладів освіти. Результативність окремого суб'єкта господарювання, що входить у кластер, оцінюється за основними сферами його діяльності. Загальну оцінку результативності функціонування кластера відображають показники, що характеризують виробничу структуру об'єднання, інвестиційну та інноваційну діяльність, економічний та соціальний розвиток регіону, що дає змогу виявити позитивні та негативні тенденції після формування кластера та є підґрунтям для прийняття управлінських рішень щодо організації та функціонування кластера.

Таблиця 1

Основні показники ефективності учасників кластера

Суб'єкти рівнів оцінки	Мета оцінювання	Показники
Підприємства, що входять до ядра кластера	Визначити доцільність вступу в кластер чи ефективність перебування	Рентабельність виробництва, продажу Рівень витрат Продуктивність праці Матеріаломісткість продукції Фондомісткість продукції Трудомісткість продукції
Регіональні органи влади	Оцінити діяльність суб'єктів об'єднання та проводити моніторинг ефективності кластера	Наповнення регіонального бюджету Показники оптимізації управлінських рішень Кількість додаткових робочих місць Зміна інноваційного потенціалу Приріст конкурентоспроможності регіону
Банківські та фінансові установи	Визначити економічний та фінансовий ефект від перебування в об'єднанні	Рентабельність капіталу, активів, витрат Чистий сепред Чиста процентна маржа Рівень іншого операційного доходу
Держава	Визначити вплив кластерів на рівень економічного розвитку країни	Кількість створених нових робочих місць Рівень скорочення виплат із безробіття Рівень наповнення бюджету (учасниками кластера) Кількість отриманих нових проектів Приріст конкурентоспроможності регіонів країни Зміна інноваційного потенціалу країни, обсягу експорту, залучених інвестицій
Агентства регіонального розвитку	Оцінити діяльність суб'єктів об'єднання та здійснити моніторинг ефективності кластера	Кількість та якість запропонованих та реалізованих економічних, організаційних заходів, підготовка законодавчих та інших нормативно-правових актів щодо співробітництва всередині кластеру Кількість підготовлених та впроваджених інвестиційних проектів Частка реалізованих інноваційних проектів у загальній кількості висунутих
Науково-дослідні установи	Визначення впливу діяльності у кластері на розвиток науки та престижу установи	Рівень і престиж наукової (науково-технічної, науково-дослідної) установи за масштабом наукового потенціалу та досягненнями Результативність наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності установи (кількість державних винагород, наукових публікацій, міжнародних винагород, патентів, винаходів, ліцензій, захищених дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора наук, доктора філософії) Індекс цитування, виконання НДР
Заклади освіти	Визначити конкурентоспроможність випускників та зв'язок науки із практичною діяльністю підприємств	Частка додаткових освітніх програм (у т. ч. авторських) у навчальних планах Частка предметів профільного характеру на випускних курсах (класах) у навчальних планах Частка учнів (здобувачів) переможців олімпіад різних рівнів у загальній кількості учнів

Джерело: доповнено автором на основі [2, с. 149]

Список використаних джерел:

1. Білега О.В. Оцінка ефективності мотиваційних механізмів управління розвитком кластерів / О.В. Білега // Вісник соціально-економічних досліджень. – 2012. – Вип. 1 (44). – С. 147–152.

2. Варналій З.С. Державна регіональна політика України: особливості та стратегічні пріоритети: [монографія] / З.С. Варналій; за ред. З.С. Варналія. – К.: НІСД, 2007. – 820 с.
3. Гімпель В.В. Еколого-економічне обґрунтування кластерних формувань для забезпечення сталого розвитку регіону: автореф. дис. ... канд. екон. наук: спец. 08.00.06. «Економіка природокористування та охорони навколишнього середовища» / В.В. Гімпель. – Суми: СумДУ, 2013. – 20 с.
4. Єрмакова О.А. Підвищення конкурентоспроможності приморських регіонів України на основі кластерної моделі: [монографія] / О.А. Єрмакова. – Одеса: Інститут проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України, 2011. – 221 с.
5. Пічугіна М.А. Оцінка ефективності діяльності інноваційного кластеру / М.А. Пічугіна // Ефективна економіка. – 2010. – № 6 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://economy.nauka.com.ua/index.php?-operation=1&iid=245>.
6. Рутко Д.Ф. Оценка эффективности функционирования кластерных структур / Д.Ф. Рутко // Научные труды РИВШ. Философско-гуманитарные науки: сб. науч. ст.; под ред. В.Ф. Беркова. – Минск: РИВШ, 2009. – Вып. 7 (12). – С. 413–419.
7. Скопенко Н.С. Основні підходи до визначення доцільності та ефективності інтеграційної взаємодії суб'єктів господарювання / Н.С. Скопенко // Наукові праці Національного університету харчових технологій. – К.: НУХТ, 2013. – № 52. – С. 186–196.
8. Ягуткин С.М. Современные критерии эффективности кооперации сельскохозяйственных и перерабатывающих предприятий: на примере Белгородской обл. / С.М. Ягуткин // Аграрные доктрины двадцатого столетия: уроки на будущее. – 1998. – С. 223–226.

Аннотация. Оценка эффективности деятельности кластера позволяет определить возможности и преимущества кластеризации. Достижение этой цели возможно на основе осуществления комплексной и объективной оценки эффективности всех участников объединения. На основе изучения работ отечественных и зарубежных ученых предложен комплексный подход к оценке кластера. Расчет предложенных показателей позволяет определить эффективность кластерной деятельности как на уровне отдельного участника объединения, так и на уровне кластера в целом.

Ключевые слова: кластер, эффективность кластера, оценка, комплексный подход, кластеризация, участники кластера, показатели эффективности.

Summary. Assessment of the effectiveness of activities of the cluster to determine the possibilities and advantages of clustering. Achieving this goal is possible through the implementation of a comprehensive and objective assessment of the effectiveness of all union members. On the basis of the work of domestic and foreign scientists in the article proposes an integrated approach to the assessment of the cluster. Calculation proposed in the article indices to determine the effectiveness of the cluster of activity at the level of the individual user association, and the cluster level in general.

Key words: cluster, cluster effectiveness of, evaluation, comprehensive approach, clustering, members of cluster, indicators of efficiency.

УДК 330.341

Калініченко Л. Л.
*доктор економічних наук, професор,
професор кафедри економіки
Харківського національного університету
будівництва та архітектури*

Kalinichenko L. L.
*Doctor of Economic Sciences, Professor,
Professor of Economic Department
Kharkiv National University of Civil Engineering and Architecture*

ІННОВАЦІЙНА МОДЕЛЬ РОЗВИТКУ УКРАЇНИ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

INNOVATIVE DEVELOPMENT MODEL OF UKRAINE IN THE CONDITIONS OF EUROPEAN INTEGRATION PROCESSES

Анотація. У роботі розглянуто особливості інноваційного розвитку економіки України в умовах євроінтеграції. Визначено підходи до розвитку потенціалу підприємств України в умовах євроінтеграції. Проведено аналіз факторів зовнішнього середовища стосовно промислових підприємств. Надано рекомендації щодо впливу основних політичних, економічних, соціальних і технологічних аспектів впливу зовнішнього середовища на підприємства, які формують промисловий комплекс країни.

Ключові слова: інноваційний розвиток, інноваційна модель бізнесу, національна інноваційна система, PEST-аналіз.